

EĞİTİM BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN İSTİHDAM BEKLENTİLERİ

(Bir Araştırma)

Doç. Dr. L. Işıl ÜNAL*

GİRİŞ

Üniversite mezunları ile ilgili olarak gözlenen pek çok istihdam sorununa rağmen, üniversite eğitime olan talebin düşmediği, aksine artış gösterdiği görülmektedir. Talebin artma nedenleri olarak, üniversite öncesinde meslek edinme yollarının yeterince oluşturulamamış olması, toplumda üniversite eğitime yüksek değer yüklemenin sürdürülüyor olması ve eğitim düzeyinin gittikçe yükseldiği bir piyasada yükseköğrenimin avantaj sağlayabileceği düşüncesi gibi nedenler belirtilebilir. Hangi neden öncelik kazanırsa kazansın, üniversite eğitiminden hem aileler hem de gençler kendileri açısından bir yarar veya bir kazanç ummaktadırlar.

Üniversite öğrenimlerini sürdürmekte olan öğrenciler de, harcadıkları zaman ve para karşılığında sahip olacakları istihdam olanakları ile ilgili bazı beklentilere sahiptirler. Üniversite öğrencilerinin istihdam beklentileri, hem okul başarılarını hem de işteki performanslarına etkilemektedir. Düşük veya yüksek beklentinin mezunun piyasadaki davranışlarını etkileyebileceği ve bu konudaki olumlu veya olumsuz etkilerin, eğitim-iş ilişkilerinin tanımlanması açısından, bilinmesi gereken önemli bir boyutu oluşturduğu belirtilebilir.

İstihdam Beklentileri

Herhangi bir eğitim tür ve düzeyinin kişilere sağladığı istihdam olanakları, mezunların elde edecekleri gelir, üretimde oynayabilecekleri rollerin içeriği, sahip oldukları eğitimsel niteliklerin yani eğitim kazanım-

* Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü öğretim üyesi.

larının onlara sağlayacağı hareketlilik ve benzeri konuları kapsar. Bir başka deyişle belirli bir eğitim kurumunu bitiren kişiler, okulu bitirdikten ortalama ne kadar süre sonra, ne tür bir işyerinde ve hangi konumlarda çalışmaya başlayabilirler? Başka hangi işyerlerine ve konumlara geçme olanakları olabilir? Ne düzeyde bir gelir elde edebilirler ve nasıl bir yaşama standardına ulaşabilirler? Yapacakları iş, hangi bilgi, beceri, yetenek ve eğilimlerini kullanmalarına olanak sağlayabilir? Tüm bu sorular, kişilerin belli bir okula girmeden ve o okulda öğrenimlerini sürdürürken yanıtlarını aradıkları ve aşağı-yukarı bir yanıt bulabildikleri sorulardır. Bir başka deyişle, kişilerin, eğitim kurumlarına girerken ve öğrenimlerini sürdürürken bu konularda bazı beklentilerinin oluştuğu kabul edilebilir.

Parasal koşullarla ilgili beklentiler, öğrencilerin daha kolay ulaşabilecekleri bilgilere dayanır. Fakat işin içeriği, çalışma koşulları, ilerleme olanakları ve benzeri parasal olmayan koşullarla ilgili bilgilerin toplanması çok daha zordur. Hatta bazı yazarlara göre, bir insanın, kişisel bir yaşantı geçirmeden önce, belirli bir işin, bir mesleğin veya becerinin içerdiği tüm parasal olmayan koşulları bilmesi olanaksızdır (Rosen, 1987, s. 179). Bu nedenle de en fazla "iş değiştirme" iş yaşamının başlarında gerçekleşmektedir. Aslında, eğitim kurumlarının bu tür bilgilerin öğrencilere iletilmesini sağlayan bir toplumsal süreç olduğu belirtilir. Fakat eğitim sisteminin, özellikle yüksek öğrenimi içeren üst düzeylerine çıktığında, yani uzmanlaşma arttığında bu süreç zorlaşır. Üniversite eğitimi meslek kazandırmaya yönelik olduğu için, öğrencilerin mesleksel kültürlenme sürecinden geçirilmeleri sözkonusudur. Bu süreç içinde kişilerin, mesleğin etkin bir üyesi olmaları sağlanır. Mesleksel rolün içeriğinin öğrenilmesi, bir meslek üyesi olarak oynanacak rolün öneminin kavranması ve öğrenimin sürdürüldüğü okulun bir mezunu olarak "kendine güvenin" kazanılması mesleksel kültürlenme süreci içinde gerçekleşir. Kişiler kendileri ile diğer meslek üyelerinin üretim içindeki rollerinin görelî önemi hakkında bir görüş sahibi olurlar. Öğrenciler, okul dışındaki çevrelerinden gelen uyarıcılara da kapalı değillerdir. Piyasa koşulları ile ilgili bilgiler, kendi meslekleriyle ilgili değerlendirmeler, kişilerin daha çok okul dışındaki çevrelerinden öğrendikleri olarak düşünülebilir. Öğrencilerin istihdam beklentileri, işte tüm bu öğrenmelerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkar. Üniversite eğitiminin sonuna gelmiş bir öğrenci için istihdam beklentileri tüm bu bilgilenmelerin bir ürünüdür. Kuşkusuz eğitiminin başındaki bir öğrenci için istihdam beklentileri ilk bilgilenmelerin bir ürünüdür, okul içindeki kültürlenmelerin etkileri daha azdır ve bir son sınıf öğrencisine oranla daha "az gerçekçi" olması beklenir.

İşleyişle ilgili değişmelerin görece olarak hızlı olduğu veya piyasanın çeşitli kesimlerinde farklı işleyişlerin söz konusu olduğu ya da sık sık yeni düzenlemelerin gündeme geldiği piyasadaki belirsizlik, üniversite öğrencilerinin istihdam beklentilerinin "gerçekçi"liğini düşürür. Piyasada işsizlerin sayısındaki artış, öğrencilerin kazanacakları mesleğe piyasada duyulan gereksinimin düşük olduğunun bilinmesi istihdam beklentilerini düşürücü etkiler arasında sayılabilir. Aslında bunlar, genellikle, öğrencilerin söz konusu yüksek öğrenim kurumuna girmeden önce de edindiği bilgilerdir.

İstihdam beklentileri, literatürde daha çok iş arama süresi, kazanç artışları ile ilgili beklentiler ve tüm bu beklentiler ile ekonomik koşullar arasındaki ilişkiler açısından ele alınmaktadır.

İş Arama Süresi

Öğrencilerin, mezun olduktan ne kadar süre sonra "uygun" bir ücretle işe başlayabileceği konusundaki beklentileri İş Arama Kuramı çerçevesinde ele alınabilir. Bu kuram, potansiyel işgücü probleminin, kişinin sürekli olarak arayarak kazanabileceği gelirden daha fazlasını güvence altına alan uygun bir ücreti seçme problemi olduğunu ileri sürmektedir (McMahon, 1987, s. 183). Bu görüş karşılaşılan düşük ücretli işlerle ilgili önerileri kabul etmeyip işsizliğin geçici olacağı düşüncesine dayanarak iş aramanın sürdürülmesini "rasyonel davranış" olarak nitelendirmektedir.

Oysa bilindiği gibi, iş arama süresi uzadıkça aramanın maliyeti de artar. Bu nedenle, ileri sürülen davranışın rasyonel olup olmadığı, kişinin içinde bulunduğu kendisine bağlı koşullara ve piyasa koşullarına göre değişecektir. Kişinin sahip olduğu mesleğin üretim sistemi içinde ne derece gereksinim duyulan bir meslek olduğu ve daha pek çok koşul "rasyonellik" konusundaki yargıları değiştirebilir. Nitekim, Casson'ın (1979) AET ülkelerinden çekilmiş bir örneklem üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarından biri, işsizlik düzeyinin yüksek olduğu durumlarda, gençlerin iş arama süresinin diğer yaş gruplarına göre önemli ölçüde daha kısa olduğunu göstermektedir (Hmechhffe, 1987, s. 145). Yani gençler böyle bir durumda mesleklerine uygun ve istedikleri ücret düzeyinde bir iş bulamayacakları düşüncesine kapılarak, bulabildikleri herhangi bir işe girmektedirler.

İş arama süresi, yaşın ve mezuniyetten sonra geçen zamanın azalan bir fonksiyonu olarak görülmektedir (McMahon, 1987, s. 183). Ancak,

mesleğin piyasada gereksinim duyulan bir meslek olup olmadığı, bu meslekten mezunların piyasaya akış hızları ve işsizlerin sayısı iş arama sürecini etkilemektedir.

Ekonomik Koşullar ve İstihdam Olanakları

İnsangücüne yeni kullanım alanlarının yaratılması, ekonomideki diğer kaynakların durumuna ve bunları kullanmada dikkate alınan önceliklere (politik tercihlere) bağlıdır. Sermaye birikiminin istenen veya planlanan hızda gerçekleşmediği, bu konudaki açıkların kapatılmadığı durumlarda insan kaynağının kullanımının sınırlı kalması da doğaldır. İşgücünün kullanımı, kuşkusuz diğer kaynakların kullanım düzeyine ve biçimine bağlıdır. Özellikle üniversite mezunları sözkonusu olduğunda insan kaynağının kullanımında toplumun gelişme biçimi, ekonomik etkinliklerdeki çeşitlenmeler, üretim sürecindeki yenilenmeler ve yeni uzmanlıklara duyulan gereksinimin artması gibi gelişmeler etkili olmaktadır. Hizmet sektörünün genişlemesi ve piyasanın örgütlenişinin çeşitli mesleklerle büro, muayenehane gibi kendi işini açabilme olanağını sağlaması kuşkusuz yüksek öğrenim mezunlarının istihdam olanaklarını genişletici olacaktır. Örneğin, bir özel eğitim mezununun, kendisine gereksinim duyan kurumlarda iş olanakları araştırma yerine bir kaç kişiyle birlikte bir büro açabilmesine olanak veren piyasa işleyişi, pek çok meslek için istihdam olanakları getirdiği gibi, mezunların "yerinde kullanımı"na da katkıda bulunabilir. Ancak, bunun tüm mezunlar içinde görece olarak çok az sayıda kişi için bir olanak olarak görülebileceği açıktır. Yine de böyle olanakların bulunduğu bir piyasada "kendi işini kurma", üniversite öğrencilerinin bir bölümünün istihdam beklentileri arasında yer alacaktır.

İstihdam olanaklarını ve buna bağlı olarak istihdam beklentilerini etkileyebilecek ekonomik değişimlerden biri teknolojik değişim, bir başkası da bununla ilişkili olarak hizmet sektöründeki genişlemedir. Teknolojik değişmeden beklenen, verimlilik düzeyinin yükselmesi ve yeni uzmanlıklara istihdam olanaklarının doğması olabilir. Böyle bir durum, özellikle diğerlerine oranla öğrenme yetenekleri daha fazla gelişmiş üniversite mezunlarının, sözkonusu değişime uyma hızları nedeniyle daha fazla kullanılmalarına neden olabilir. Mezunlar, ek bazı beceriler kazanarak istihdam olanaklarını artırma yoluna da gidebilirler. Bir başka deyişle, yeni mesleklere gereksinim duyulması gibi bir boyutta gerçekleşme de, teknolojik gelişme, yeni becerileri daha kolay ve hızlı öğrenebilecek kişilere gereksinimi artırabilir. Bu durum pek çok bölümde

öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin “kendi mesleklerinde istihdam edilme” konusundaki beklentilerinin yerini “yüksek ücretli başka işlere kolayca girebilme” beklentilerinin almasına neden olabilir. Beklentilerde böyle bir değişme başka nedenlerle, örneğin öğrenim görülen mesleğe gereksinimin az olduğunun bilinmesi durumunda da sözkonusu olabilir. Kişi, öğrenim gördüğü alanda istihdam olanağının çok sınırlı olduğunu bildiği halde zorunlu olarak (yüksek öğrenime girişin, kişisel tercihlere fazla bağlı olmadığı durumlarda) bu bölümde öğrenim görmekte ise, ister istemez istihdam beklentilerini de bu duruma uygun olarak oluşturacaktır. Yani mesleği ile ilgili bir iş bulabilme umudunun yerine ücreti kendisi için uygun olan “herhangi bir iş bulma” umudu geçecektir.

Teknolojik değişimin, çok az insanı üretime çeken bir olay olduğu, fakat çok sayıda insanı “icat etmeye, planlamaya, dağıtmaya ve satmaya” ittiği belirtilmektedir (Sanyal, 1987, s. 176). Bu nedenle de hizmet sektörü, üniversite mezunları için istihdam yaratma olanaklarına sahiptir. Sözkonusu genişleme, yani endüstrilerle ilgili hizmet kesimlerinde istihdam yaratıcı genişlemenin, her zaman yeni yeni mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmasa da, daha fazla sayıda, planlama, satış ve yaratıcılık gerektiren işleri yapacak elemana gereksinimi artırmaktadır. Bu işler belirli mesleklerden elemanların daha fazla istihdamına yol açabileceği gibi, genel olarak üniversite mezunlarının çalıştırılmasının tercih edileceği işler de olabilir. İkinci durumda, çeşitli alanlarda üniversite öğrenimi görmekte olan öğrencilerin istihdam beklentileri, sözkonusu alanlara yönelik ücret ve yükselme olanaklarıyla ilişkili olarak oluşabilir. Örneğin pazarlamacılık veya satış işleri, çok değişik mesleklerden kişilerin çalıştırıldıkları bu tür işler arasında sayılabilir.

Fiyatlar, genel düzeyindeki sürekli ve hızlı artışların gözlemlendiği ve ekonomik durgunluğun süreklilik gösterdiği koşullarda, “açık işsizler”in “umudu kırılmış işsizler”e hızla dönüştüğü durumlarda istihdam beklentileri de giderek düşecektir. Üniversite mezunlarının bile, böyle bir durumda “herhangi bir iş” bulabilmeye yönelmeleri beklenir. “Okul mezunları hipotezi”ne göre, enflasyonun ve ekonomik durgunluğun sözkonusu olduğu durumlarda, okul mezunlarının işsizliği de artış gösterecek, fakat diğer kesimlere göre okul mezunlarının işsizliği daha fazla olacaktır (Hinchliffe, 1987, s. 146). Yine bu hipoteze göre, ilk kez iş arayanlar genç işsizlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturacaktır. Çünkü işgücü arzına katılan diğer nüfus çok daha esnektir ve piyasaya girişi, okul mezunlarına oranla daha fazla geciktirmektedir. Durgunluk yoğunlaştı-

ğında, bunlar geri çekilirken, okul mezunları geri çekilmezler. Bu nedenle açık işsizlerin içinde okul mezunlarının oranı yüksektir. İşsizliğin yaygınlaşması ise istihdam beklentilerinin düşmesine yol açan bir durumdur.

İstihdam Beklentileriyle İlgili Diğer Boyutlar

Üniversite öğrencilerinin istihdam beklentileri başka boyutlarda da ele alınabilir. Örneğin, üniversite öğrencisi kendisini hangi meslekten kişiler yerine kullanabileceğini ve başka hangi mesleklerden kişilerin kendisi yerine istihdam edilebileceğini biliyorsa, kendisinin kullanım alanını daha iyi saptayabilir ve daha gerçekçi istihdam beklentilerine sahip olabilir. Burada bahsedilen durum, tüm üniversite mezunları için sözkonusu olabilecek işlerle ilgili beklentilerden farklıdır. Burada, üniversite öğrencisinin kendi mesleği ile ilgili alanları gerçekçi bir biçimde saptayabilmesi ve rakiplerini tahmin edebilmesi sözkonusudur.

Ayrıca, üniversite öğrencisinin mesleğinin kendisine sağladığı hareketlilik (mobilité) olanaklarını bilmesi de istihdam beklentilerinin daha gerçekçi olmasında rol oynayacaktır. Piyasada hemen hemen tüm sektörlerde ve işyerlerinde sözkonusu mesleğe gereksinim var mıdır? Yoksa bu meslek için sınırlı bir kullanım alanı mı vardır? Eğer ikincisi doğruysa ve bu alanda öğrenim görmekte olan çok sayıda kişi varsa, öğrencinin mesleği dışında çalışmayı göze alması ve büyük bir ihtimalle kendisini başka kullanım alanları için ek bilgilenmelere yöneltmesi gerekecektir.

Tüm bu beklentiler, kişilerin hangi nedenlerle üniversiteye girdikleri ile de ilgilidir. Üniversiteye bir meslek edinmek için giren kişiler açısından mesleği ile ilgili bir işte çalışma önemlidir. Ancak bu konudaki umudun çok düşük olması kişinin başka işlere yönelmesine neden olabilir. Çünkü kişi, eğitim için yaptığı harcamalara bir meslek sahibi olmak için katlanmaktadır. Mezun olduktan sonra üniversiteden öğrendiği bilgi ve becerileri kullanarak elde edeceği kazancı, yani yaptığı yatırımın getirisini güvence altına almak isteyecektir. Kişi, üniversite eğitimini çevresini geliştirmek, toplumda prestij sahibi olmak ve kendini geliştirmek amacıyla sürdürmüşse, bu durumda işe girme ve istediği geliri elde etme konusunda üniversitede kazanmakta olduğu meslekle ilişkili olmayan beklentileri var demektir. Bu beklentiler, talep edilen eğitim ile, en fazla, üniversite diploması elde ederek amaçlara ulaşmayı kolaylaştırma açısından ilişkili görülebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, üniversite öğrencileri, kazanmakta oldukları meslekle ilgili olarak ücret durumları, mesleklerine piyasada

duyulan gereksinim, hareketlilik ve ikame olanakları ile ilgili bilgileri öğrenirler. Bu öğrenme, sistemli bir biçimde olabileceği gibi çevreden edinilen gelişigüzel bilgilenmelerin sonucu da olabilir. Nasıl edinilmiş olursa olsun bu bilgiler, öğrencilerin kendi istihdamları ile ilgili bir "beklentiler seti" oluşturmalarına yolaçar. Sonuçta onların işteki performanslarını ve çalışma yaşamını etkileyebilecek bu beklentilerin, temel olarak, genelde yüksek öğrenim mezunlarının ve öncelikle kendi mesleklerinden elemanların piyasadaki istihdam durumlarından etkilendiği belirtilir.

TÜRKİYE'DE MEZUNLARIN İSTİHDAM DURUMLARI

Üniversite Mezunları İle İlgili Genel Durum

İşsizlik oranının yüksek olduğu bilinen Türkiye'de sözkonusu oran 1988 verileriyle % 16.0 olarak belirtilmektedir (TOBB, 1989, s. 39). Aynı kaynakta yer alan OECD ülkelerinin işsizlik oranları ile karşılaştırıldığında İspanya'dan (% 19.5) sonra en büyük işsizlik oranına sahip olan Türkiye'deki işsizliğin önemli boyutlarda olduğu belirtilebilir.

Üniversite mezunlarının işsizlik durumuna bakıldığında 1980 DİE verilerine göre, nüfusun % 2.2'sini oluşturan üniversite mezunlarından % 4.7'si işsizdir. Üniversite mezunu işsizler, toplam işsizlerin % 5.3'ünü oluşturmaktadır ve çalışanlar içinde mezunların oranı % 3.8'dir (Kepe- nek, 1987, s. 323; DİE, 1987, s. 52-53).

Türkiye'de, yıllar itibariyle toplam işsizler içinde 6 ay ve daha fazla iş arayanların oranının arttığı, yani işsizliğin gittikçe kalıcı bir nitelik kazanmaya başladığı belirtilmektedir (Hesapçoğlu, 1986, s. 61-182). 6 ay ve daha fazla iş arayanların oranı 1979'da % 29.2 iken, 1981'de % 44.1'e ve 1984'de % 66.0'ya yükselmiştir. İşsiz olanlar daha çok 15-34 yaş grubundan kişilerdir (İİBK kayıtlarına göre 1985'de % 59) ve bu kesim içinde en fazla işsiz kalanlar ise 20-24 yaş grubu olmaktadır. 20-24 yaş grubunun tüm işsizler içindeki oranı, DİE verilerine göre % 10.1 ve 25-29 yaş grubunun işsizler içindeki oranı ise % 25.3 iken, 20-29 yaş grubunun çalışan nüfus içindeki oranı % 28.61'dir (Hesapçoğlu, 1986, s. 172, 179; DİE, 1988, s. 76).

Türkiye'de üniversite mezunlarının istihdamı ile ilgili konuya açıklık getirebilecek nitelikte ayrıntılı bilgilerin yer aldığı çalışmalara ula-

şlamamıştır. Ancak, eldeki bilgiler, üniversite mezunlarının istihdam olanaklarının diğer gruplara göre iyi olduğunu söylemeyi olanaklı kılmamaktadır.

Eğitim Bilimleri Mezunları İle İlgili Durum

Eğitim bilimleri öğrencileri, “eğitim yönetimi ve planlaması” veya “Eğitim yönetimi, teftişi, planlaması ve ekonomisi” olarak adlandırılan bölüm veya anabilim dalları ile “eğitim programları ve öğretim”, “eğitimde ölçme ve değerlendirme”, “eğitimde psikolojik hizmetler”, “halk eğitimi” ve “özel eğitim” gibi bölüm veya anabilim dallarında öğrenim görmekte olan öğrencilerdir. Üniversite öğrencilerinin küçük bir bölümünü, 1988-1989 verileriyle % 5’den azını oluşturmaktadırlar. Bunların istihdamı ile ilgili istatistiksel bilgiler, genel istatistikler arasında yer almadığı için sözkonusu alanlardan mezun olan kişilerle ilgili bilgileri bu konuda yapılmış çalışmalardan toplamak gerekmektedir.

1969-82 yılları arasında mezun olan öğrencilerle ilgili bilgiler yapılan bir izleme çalışması ile toplanmıştır (Küçükahmet, 1985). Belirtilen dönemde sayılan mesleklerle ilgili mezun veren tek eğitim kurumu olan A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi’nden 1969-82 yılları arasında mezun olan 1046 kişiye posta ile ulaşılmaya çalışılmış ve bunlardan % 63.1’inin yurt içinde çalışmakta olduğu, % 4.2’sinin ise çalışmadığı belirlenmiştir (Küçükahmet, 1985, s. 8). Ankete cevap veren mezunlardan (toplamın % 76.8’i) Milli Eğitim Bakanlığı’nda çalışanların oranının % 29.7 olduğu saptanmıştır. Mezunların % 22’sinin MEB dışındaki bakanlıklarda, % 5.4’ünün üniversitelerde, % 3.9’unun özel sektörde ve % 2.1’inin bankalarda çalıştığı belirlenmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde mezunların % 5.4’ünün yurtdışında olduğu anlaşılmıştır.

MEB dışındaki bakanlıklarda çalışan mezunların % 39’unun eğitim ile ilgili işlerde, % 61’inin ise eğitim hizmeti dışında istihdam edildikleri belirlenmiştir (Küçükahmet, 1985, s. 23). Eğitim birimi bulunan kurumlardan ancak % 31.6’sının sözkonusu bölüm mezunlarını çalıştırdıkları gözlenmiştir. Bankalarda çalışmakta olan mezunlardan % 54.5’inin eğitim hizmetinde, % 45.5’inin ise eğitim hizmeti dışında çalıştıkları belirlenmiştir.

Araştırma raporundan anlaşıldığına göre mezunlara, “bu işi bulmadan önce ne kadar süre iş aradıkları” ve bu işe girinceye dek “kaç iş değiştirdikleri” sorulmamıştır. O nedenle mezunlarla ilgili bu tür bilgiler toplanamamıştır.

Eğitim bilimleri öğrencilerinin beklentileri ile ilgili olarak yapılan bir çalışma Hacettepe Üniversitesi öğrencileri üzerinde ve 1987-88 ders yılında yapılmıştır. "Eğitim programları ve öğretim", "eğitimde ölçme ve değerlendirme" ve "eğitimde psikolojik hizmetler" öğrencilerinin mesleksel beklentilerini saptamak ve bu beklentilerin anabilim dalları ve cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmaya yönelik bu çalışmada, beklentiler ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişki de araştırılmıştır (Erden, 1989). Geliştirilen özgün beklenti ölçeğinde, "eğitimsel kazanımların işte kullanılıp kullanılmayacağı", "geleceğe güvenle bakabilme" gibi alanlar yer almakla birlikte çözümlenmelerin ölçekten alınan toplam puanlarla yapıldığı ve bulguların bu çerçevede elde edildiği görülmektedir.

Araştırmada, üç anabilim dalı öğrencilerinin mesleksel beklentilerinden yalnızca "eğitim programları ve öğretim" anabilim dalı öğrencileri ile "eğitimde ölçme ve değerlendirme" anabilim dalı öğrencilerinin beklentilerinin benzerlik gösterdiği ve bunların beklentilerinin diğer grubun beklentilerinden daha düşük olduğu saptanmıştır. Ancak, bu öğrencilerin beklentileri "düşük" olarak değerlendirilmemiştir. Genellikle son sınıf öğrencilerinin beklentilerinin, 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinden daha düşük olduğu da gözlenmiştir. Yalnızca "eğitimde ölçme ve değerlendirme" öğrencilerinin mesleksel beklentilerinin yaş ve cinsiyete göre değişmediği saptanmıştır. "Eğitim programları ve öğretim" anabilim dalında kız öğrencilerin mesleksel beklentilerinin erkeklerinkine oranla daha yüksek olduğu gözlenmiş, diğer grupta da kız ve erkek öğrenciler arasında fark gözlenmemiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada, Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde sürdürülmekte olan "eğitim bilimleri" ile ilgili lisans düzeyindeki programlara devam etmekte olan son sınıf öğrencilerinin istihdam beklentilerinin saptanması amaçlanmıştır.

Sözkonusu amaç çerçevesinde yanıtlanmaya çalışılan sorular şöyle sıralanabilir:

1. Öğrencilerin üniversite öğrenimi görme nedenleri,
 - a) cinsiyete,
 - b) yaş gruplarına,

- c) devam etmekte oldukları lisans programlarına ve
d) üniversitelere
göre farklılık göstermekte midir?
2. Öğrencilerin iş arama süresine ilişkin beklentileri,
a) üniversitelere,
b) kayıtlı oldukları lisans programlarına ve
c) işin niteliği konusundaki beklentilerine
göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğrencilerin iş arama sürelerine ilişkin beklentileri yaş grupla-
rı açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
4. Öğrencilerin gelir beklentileri,
a) Cinsiyete,
b) üniversitelere ve
c) kayıtlı oldukları lisans programlarına göre farklılık göster-
mekte midir?
5. Öğrencilerin işin niteliğine ilişkin beklentileri,
a) kayıtlı oldukları lisans programına,
b) üniversitelere,
c) üniversite öğrenimi görme nedenlerine
göre farklılık göstermekte midir?
6. Öğrencilerin üniversite kazanımlarını işte kullanma düzeyi ile
ilgili beklentileri,
a) kayıtlı oldukları lisans programlarına ve
b) işin niteliğine ilişkin beklentilerine
göre farklılık göstermekte midir?
7. Öğrencilerin yükselme beklentileri,
a) cinsiyete,
b) üniversitelere,
c) kayıtlı oldukları lisans programlarına ve
d) işin niteliğine ilişkin beklentilerine
göre farklılık göstermekte midir?

8. Öğrencilerin mesleki hareketlilik ile ilgili beklentileri,
- kayıtlı oldukları lisans programlarına ve
 - üniversitelere göre farklılık göstermekte midir?

Tanımlar

İstihdam beklentisi : “İstihdam beklentileri” olarak ifade edilen beklentiler, öğrencilerin “iş arama süresi”, “girecekleri işin niteliği”, “eğitimsel kazanımların kullanılma düzeyi”, “gelir” ve “yükselme beklentileri çerçevesinde tanımlanmıştır. Ayrıca araştırmada öğrencilerin mesleklerine ilişkin “ikame” ve “hareketlilik” olanakları konusundaki beklentileri de istihdam beklentileri kapsamında ele alınmıştır.

Eğitim bilimleri ile ilgili lisans programları : Araştırma kapsamına alınan lisans programları ve bunları yürüten bölümler ve anabilim dalları şunlardır:

- Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
 - Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı (EYTPE).
 - Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı (EPÖ)
 - Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı (EPH).
 - Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı (EÖD).
- Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi.
 - Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü (EYP).
 - Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü (EPÖ).
 - Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü (EPH).

Belirtilen lisans programlarından Hacettepe Üniversitesinde yürütülmekte olan Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi programı, yalnızca, en az üç yıl öğretmenlik yapmış ve iki ya da üç yıllık öğretmen yetiştiren kurumlardan mezun olmuş öğretmenlere, Ankara üniversitesindeki Eğitim Yönetimi ve Planlaması programı ise lise mezunlarına yöneliktir. Bu programlar içerik olarak benzerlik gösterdiği için, araştırmada aynı amaca yönelik programlar olarak ele alınmıştır.

Sınırlamalar

Araştırma, aşağıda belirtilen sınırlamalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1. Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi tarafından yürütülmekte olan "eğitim bilimleri" alanındaki lisans programları ile sınırlandırılmıştır.
2. Araştırma, belirtilen programlara devam etmekte olan öğrencilerden, 1988-89 ders yılında son sınıfta bulunanlarla sınırlı tutulmuştur.
3. Belirtilen öğrenci gruplarının istihdam beklentileri ile ilgili olarak toplanan bilgiler, hazırlanan soru kâğıdının kapsamı ve öğrencilerin algulamaları ile sınırlıdır.

Sayıtlar

Araştırma, aşağıdaki sayıtlara dayanmaktadır.

1. Öğrencilerin istihdam olanakları ile ilgili beklentileri soru kâğıdı ile saptanabilir.
2. Öğrenciler kendilerine uygulanan bilgi toplama aracını içtenlikle yanıtlamışlardır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, 1988-89 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde, "eğitim bilimleri" alanında yürütülmekte olan lisans programlarına devam etmekte olan son sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 345 öğrenciden oluşan evren, "ulaşılabilir" olarak görülmüş, bu nedenle örneklem oluşturma yoluna gidilmemiştir.

Uygulama sırasında, tüm evren birimlerine eksiksiz olarak ulaşmak amaçlandığından, çeşitli günlerdeki çeşitli derslerde uygulama gerçekleştirilmiş, yine de ulaşılamayan öğrencilere danışmanları yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat anketi cevaplama konusunda "isteksizlik", toplanacak bilgilerin "gerçekliği" açısından önem taşıdığı için, uygulama, anketi cevaplamak isteyen öğrencilerle sınırlı tutulmuştur.

Evren birimlerinin üniversiteler ve lisans programlarına dağılımları ile araştırmaya katılma oranları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Evren Birimlerinin Üniversiteler ve Lisans Programlarına Göre Dağılımı

Son sınıf öğrencileri	Üniversite lisans programları	EYP		EPO		EPH		EOD	Toplam
		H.U.	A.U.	H.U.	A.U.	H.U.	A.U.	H.U.	
Son sınıf öğrencilerinin sayısı		4	83	26	86	40	72	34	345
Araştırmaya katılanların sayısı		4	70	26	85	34	41	25	285
Katılma oranı		1.00	.834	1.00	.988	.850	.569	.735	.826

Veri Toplama Aracı

Öğrencilerin "istihdam beklentilerini" saptamak üzere bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Aracın içeriği, araştırmada kapsanması amaçlanan beklenti konuları ile sınırlı tutulmuştur. Bir "istihdam beklentileri ölçeği" geliştirmek amaçlanmamış, aşağıda belirtilen beklentileri saptamak üzere birer soruyu içeren bir "soru kağıdı" oluşturulmuştur:

1. İş arama süresi ile ilgili beklenti
2. Gelir düzeyi ile ilgili beklenti
3. İşin niteliği ile ilgili beklenti
4. İşte eğitimsel kazanımları kullanma düzeyi ile ilgili beklenti
5. İşte yükselme ile ilgili beklenti

Bu beklentilerin saptanması dışında, öğrencilere, (a) üniversite öğrenimi görmelerinin en önemli nedeni, (b) piyasada, kendi meslekleri ile ikame edilebilen diğer meslekler, (c) kazanmakta oldukları mesleğin onlara sağladığı hareketlilik olanağı ve (d) piyasada onların yapacakları işlerde tercih edilen meslekler veya tercih edilen üniversiteler sorulmuştur.

Bilgi toplama aracı ilgili literatüre dayanarak hazırlanmış olmakla birlikte, araştırmacının saptamayı amaçladığı beklentileri ve diğer bilgileri toplamaya yönelik bir "soru kağıdı" biçiminde belirlendiğinden geçerlik çalışması yapılmamıştır. Araçla ilgili pilot çalışma, yalnızca aracın anlaşılabilirliğini yoklamak amacıyla yapılmış ve değerlendirilmiştir. Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden bu üniversiteye bağlı tüm fakülte-

ler için uygulama izni almak üzere yapılan yazışmalar sırasında, A.Ü. Kırıkkale Meslek Yüksek Okulunun İşletme Bölümünden, fotokopi ile çoğaltılmış ve uygulanmış anketlerin gönderilmesi üzerine, bu uygulama pilot çalışma olarak değerlendirilerek incelenmiştir. Rastlantı sonucu gerçekleştirilen bu uygulama hem deneklerin daha az eğitim görmüş olmaları nedeniyle, hem de farklı bölüm öğrencilerinden oluşması açısından bir "avantaj" olarak değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda gerekli düzeltmeler yapılarak, son hali verilen araç uygulanmıştır.

Veriler ve İstatistiksel Çözümleme

Veriler, "sınıflama" türünde toplandığı için istatistiksel çözümlemede parametrik olmayan hipotez testi kullanılmıştır. "Amaç" başlığı altında sunulmuş olan sorular istatistiksel denencelere dönüştürülerek, X^2 Bağımsızlık Testi yardımıyla sınanmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları, amaç soruları izlenerek, özetlenmiştir.

1. Öğrencilerin *üniversite öğrenimi görme nedenlerinin*, $\alpha=0.05$ önem düzeyinde,
 - a) cinsiyete,
 - b) yaş gruplarına,
 - c) üniversitelere ve
 - d) lisans programlarına göre *farklılaşmadığı* gözlenmiştir.

Öğrencilerin % 52.4'ü (en yüksek yüzdesi), üniversite öğrenimi görme nedeni olarak "kendimi geliştirme ve çağdaş bir insan olma"yı belirtmişlerdir. Bundan sonra en yüksek oranda gösterilen neden ise "meslek sahibi olma ve daha yüksek gelir elde etme" (öğrencilerin % 37.5'i) olmuştur. "Toplumda prestij sahibi olma" öğrencilerin % 9.2'si, "çevremi zenginleştirme ve iyi bir evlilik yapma" ise % 8'i tarafından belirtilmiştir.

2. Öğrencilerin, *iş arama süresine ilişkin beklentilerinin*, $\alpha=0.05$ önem düzeyinde,
 - a) üniversitelere göre *farklılaşmadığı*, fakat

b) öğrencilerin kayıtlı oldukları lisans programlarına (X^2_t : 16.919, X^2_c : 25.007, sd.: 12) göre ve

c) işin niteliği konusundaki beklentilerine (X^2_t : 21.026, X^2_c : 21.574, sd.: 12) göre *farklılaştığı* gözlenmiştir.

Her iki üniversitenin öğrencilerinin yaklaşık yarısı, mezun olduktan “6 ay veya 1 yıl sonra” iş bulabileceklerini belirtmişlerdir. Lisans programları açısından bakıldığında da her program öğrencileri için en yüksek oranda belirtilen süre bu olmakla birlikte, belirtme oranları birbirinden farklılık göstermektedir.

Mezun olduktan sonra 1 yıl içinde iş bulabileceği yönündeki beklenti, EPH öğrencilerinin % 83.3’ünde, EPÖ öğrencilerinin % 77.6’sında, EYP öğrencilerinin % 58.4’ünde ve EÖD öğrencilerinin ise % 48.8’inde gözlenmiştir. “İş bulabileceğimi sanmıyorum” yanıtı verenler en çok EÖD öğrencileri (% 17.4) ve EPÖ öğrencileri (% 10.3) olmuştur. EPH öğrencileri içinde bu yanıtı verenlerin oranı ise yalnızca % 6.1 ve EYP öğrencileri içinde ise % 7.7’dir.

İşin niteliği konusunda, mesleği ile ilgili olarak kendi işini kurabileceği yönünde beklentiye sahip olanların % 84.2’si bir yıl içinde bunu gerçekleştirebilecekleri umudunu taşırlarken, mesleği ile ilgili bir iş bulabileceğini umanların ise % 76.4’ü bir yıl içinde iş bulabilecekleri beklentisi içindedirler. Sevecekleri herhangi bir iş bulabileceklerini umanların % 70.3’ü aynı iş arama süresini belirtirken, herhangi bir üniversite mezununun yapabileceği türden bir iş beklentisi içinde olanlardan ancak % 48.8’i sözkonusu iş arama süresini belirtmişlerdir. İş bulma umudu hiç olmayanlar ise, işin niteliği konusundaki beklentilerini “herhangi bir üniversite mezununun yapabileceği türden bir iş” olarak belirtenlerin % 17.9’unu, “yüksek ücretli bir iş” olarak belirtenlerin % 15.6’sını oluşturmaktadır. Bunlar, “iş bulabileceğimi sanmıyorum” yanıtı için gerçekleşen en yüksek yüzdelerdir.

3. Öğrencilerin gelecekte elde edeceklerini umdukları gelir düzeylerinin, $\alpha = 0.05$ önem düzeyinde,

a) cinsiyete,

b) üniversitelere ve

c) lisans programlarına göre *farklılaşmadıkları* gözlenmiştir.

Öğrencilerin % 48.3’ü gelecekteki gelirlerinin, devletin üniversite mezunlarına ödediği ortalama ücret düzeyinde olacağını beklemektedir.

Piyasadaki ortalama ücretin altında bir ücret beklentisine sahip olanlar ise öğrencilerin ancak % 2.6'sını oluşturmaktadır.

4. Öğrencilerin *işin niteliği konusundaki beklentilerinin*, $\alpha = 0.05$ önem düzeyinde,

- a) üniversitelere göre *farklaşmadığı*, fakat
- b) lisans programlarına (X^2_t : 21.026, X^2_c : 43.311, sd: 12) göre ve
- c) üniversite öğrenimi görme nedenlerine (X^2_t : 15.507, X^2_c : 17.541 sd: 18) göre *farklaştığı* gözlenmiştir.

İşin niteliği ile ilgili beklentilerini “mesleğimle ilgili bir iş” biçiminde belirten öğrenciler EPH öğrencilerinin % 60.3'ü, EPÖ öğrencilerinin % 38.2'si, EYP öğrencilerinin, % 30.8'i ve EÖD öğrencilerinin % 19'unu oluşturmaktadır. Mesleği ile ilgili olarak kendi işini kurmayı umanlar en yüksek oranda EPH öğrencileri arasındadır (% 16.4). İşin niteliği konusundaki beklentilerini “herhangi bir üniversite mezununun yapabileceği türden bir iş” biçiminde belirten öğrencilerin, en düşük oranda EPH öğrencileri arasında bulunduğu gözlenmiştir (% 5.5). Diğer programların öğrencileri, benzer oranlarda bu beklentiyi belirtmişlerdir. Anılan program öğrencileri içinden bu yönde beklentiye sahip olanlar, öğrencilerin % 18'i ile % 19'u arasında değişmektedir: “Sevebileceğim herhangi bir iş” seçeneğini en fazla oranda EYP öğrencileri, en düşük oranda EPH öğrencileri (% 11.0) işaretlerken, “mesleğimle ilgili olmayan yüksek ücretli bir iş” seçeneğini en yüksek oranda EÖD öğrencileri (% 23.9), en düşük oranda ise EPH öğrencileri (% 6.8) işaretlemişlerdir.

Toplumda prestij (statü) sahibi olmak için üniversite öğrenimi görenlerin % 32'sinin (en yüksek yüzdesi) mesleği ile ilgili olmayan yüksek ücretli bir iş beklentisi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle üniversite öğrenimi gördüklerini belirtenler içinde, “mesleği ile ilgili bir iş” ve “sevebileceği herhangi bir iş” beklentisi içinde olanların her birinin yüzdesi % 24'tür.

İşin niteliği konusunda en yüksek beklentiye sahip olan grup üniversite öğrenimi görme nedeni olarak “kendimi geliştirmek ve çağdaş bir insan olmak” seçeneğini belirten grup olmuştur. Bu öğrencilerin % 45.8'i işin niteliği konusundaki beklentilerini “mesleğimle ilgili bir iş” biçiminde ifade etmişlerdir. Bu grup, aynı zamanda, “mesleğimle ilgili olarak kendi işimi kurmak istiyorum” seçeneğini de en yüksek oranda (% 8.4) belirten gruptur.

5. Öğrencilerin, üniversite kazanımlarını işte kullanabilme düzeyine ilişkin beklentilerinin, $\alpha = 0.05$ önem düzeyinde,

- a) lisans programlarına (X^2_t : 16.919, X^2_c : 18.264, sd: 9) göre ve
- b) işin niteliği konusundaki beklentilerine (X^2_t : 11.070, X^2_c : 27.898 sd: 12) göre *farklılaştığı* gözlenmiştir.

Bu konuda en iyimser grup EPH öğrencileri olmuştur. Bu öğrencilerin en büyük yüzdesi, % 51.9'u, üniversite kazanımlarını "önemli ölçüde" kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Diğer programlara devam etmekte olan öğrencilerin ise % 50.7 ile % 60.9 arasında değişen bir yüzdesi bu konudaki beklentilerini "önemli ölçüde olmasa da kullanabileceğimi sanıyorum" biçiminde ifade etmişlerdir.

İşin niteliği konusundaki beklentilerini "mesleğim ile ilgili bir iş" ve "mesleğimle ilgili olarak kendi işimi kurmak" biçiminde belirtenlerin her birinin yaklaşık % 54'ünün, üniversite kazanımlarını "önemli ölçüde" kullanabileceklerini bekledikleri gözlenmiştir. İşin niteliği ile ilgili beklentilerini diğer seçeneklerle belirtmiş olanların ise % 52.5 ile % 66.7 arasında değişen yüzdeleri "önemli ölçüde olmasa da kullanabileceğimi umuyorum" yanıtını vermişlerdir.

6. Öğrencilerin *yükselme beklentilerinin*, $\alpha = 0.05$ önem düzeyinde,

- a) cinsiyete,
- b) üniversitelere ve
- c) lisans programlarına göre *farklılaşmadığı*, fakat
- d) işin niteliği konusundaki beklentilerine göre *farklılaştığı* (X^2_t : 13.362, X^2_c : 13.500, s.d.: 8) gözlenmiştir.

Öğrencilerin yaklaşık yarısının ilk girdikleri işte tecrübe kazandıktan sonra kendilerine yükselme olanağı sağlayan başka işyerlerine geçebilme umudu taşıdıkları görülmüştür. Yani öğrencilerin yaklaşık yarısı yükselme olanağını böyle algılamaktadırlar. Ücret artışı dışında hiçbir ilerleme beklemeyenler ise tüm gruplarda çok düşük yüzdeyi oluşturmaktadır (% 8-9).

İşin niteliği ile ilgili beklentilerini "mesleğim ile ilgili bir iş" ve "mesleğimle ilgili olarak kendi işimi kurmak istiyorum" biçiminde belirten öğrenciler ve "yüksek ücretli bir iş" beklentisine sahip olanlar, daha çok, "tecrübe kazandıktan sonra ücret ve konum olarak yükselme sağla-

yacak başka kuruluşlarda” çalışma yönünde beklentiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Diğer öğrenci grupları için ise belirtilen bu yükselme beklentisi ile “aynı iş yerinde yönetici konumlara doğru yükselme” beklentisinin belirtilme yüzdesi arasındaki benzerliğin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. İşin niteliği ile ilgili olarak en düşük beklentiye sahip olan grup, yani bu konudaki beklentilerini “herhangi bir üniversite mezununun yapabileceği türden bir iş” olarak belirten grup, aynı zamanda, yükselme ile ilgili en düşük beklentiyi, yani “yıllar geçtikçe ücretimin artması dışında bir yükselme beklemiyorum” beklentisini en yüksek yüzde ile belirten grup olmuştur.

7. Öğrencilerin, mesleklerinin kendilerine sağlayacağı *hareketlilik konusundaki beklentilerinin*,

a) $\alpha = 0.01$ önem düzeyinde, lisans programlarına göre (X^2_t : 16.812, X^2_c : 29.651, sd: 6),

b) $\alpha = 0.05$ önem düzeyinde ise üniversitelere göre (X^2_t : 5.991, X^2_c : 6.501, sd: 2) *farklılaştığı* gözlenmiştir.

EPÖ öğrencilerinin % 49.4’ü hemen hemen tüm sektör ve işkollarına bağlı işyerlerinde çalışabileceklerini belirtirken, % 6.6’sı yalnızca bir-iki kuruluşta çalışabileceklerini belirtmişlerdir. Eğitim yönetimi ve planlaması ile eğitimde psikolojik hizmetler programlarına devam etmekte olan öğrencilerin ise, sırasıyla, % 53.7’si ve % 56.5’i “belli bazı sektör ve işkollarına bağlı işyerlerinde çalışabiliriz” yanıtını vermişlerdir.

Mesleksel hareketlilik konusunda her iki üniversitenin öğrencileri için de en yüksek oran, “belli bazı sektör ve işkollarına bağlı işyerlerinde çalışabiliriz” seçeneği için sözkonusudur. “Yalnızca bir-iki kuruluşta çalışabiliriz” seçeneği Hacettepe öğrencilerinin % 20.6’sı tarafından belirtilirken, Ankara Üniversitesi öğrencilerinin % 8.6’sı tarafından belirtilmiştir.

8. Öğrencilere, meslekleriyle ilgili işlerde başka hangi meslekten kişilerin kullanılabilirliği sorulmuştur. Kendi meslekleriyle ilgili ikame edilebilir (birbiri yerine kullanılabilir) meslekler, içerdiği bilgi-beceri açısından benzerlik görülen meslekler demektir. İstihdam olanaklarının, bir meslekle benzer olarak kabul edilen mesleklerin varlığı ve o mesleklerden kişilerin sayısı ile ilişkili olması beklenir. Çok sayıda meslek elemanı benzer bilgi ve becerilere sahiplerse, sözkonusu meslek elemanlarının piyasada rekabet edecekleri kişilerin sayısı da daha fazla olacaktır. Bu nedenle, kişinin kendi mesleği ile ilgili işi ne derece “kendi mesleğine

özgü” ve “devam ettiği programa özgü” gördüğü, istihdam beklentilerini etkileyebilecek bir durum olarak algılanmaktadır.

Tablo 3’den izlenebileceği gibi, öğrenciler toplam 280 görüş belirtmişlerdir. Eğitimle ilgili olmayan ve çok tekrarlanmayan meslekler, “diğer meslek elemanları” kategorisinde toplanmıştır. Bunların arasında iktisatçılar, işletmeciler, hukukçular, bilgisayar bölümünden mezun olanlar ve basın-yayın-halkla ilişkiler mezunlarına kadar değişik meslekler yer almıştır. Bu tür yanıtlar EYP öğrencilerinin görüşlerinin % 31.5’ini, EPH öğrencilerinin görüşlerinin % 8.6’sını, EPÖ öğrencilerinin görüşlerinin % 19.9’unu, EÖD öğrencilerinin görüşlerinin ise % 16.6’ını oluşturmuştur.

Tablo 3. İkame Edilebilir Meslekler

Kendi-leri yerine kullanılabilecek meslek elemanları	Eğitim bilimleri programının adı	Eğitim yönetimi ve planlaması	Eğitim programları ve öğretim	Eğitimde psikolojik hizmetler	Eğitimde ölçme ve değerlendirme
Öğretmenler		12	20	7	9
Eğitim bilimleri mezunları (eğitim uzmanları)		4	22	6	10
Yalnızca ilgili eğitim bilimleri programından mezun olanlar		10	10	10	2
Tüm üniversite mezunları		4	3	1	1
Üniversitelerin sosyal bilimler ile ilgili bölümlerinden mezun olanlar		8	2	4	—
Yönetim veya kamu yönetimi ile ilgili bölümlerden mezun olanlar		5	—	—	—
Psikologlar		—	4	32	—
İstatistikçiler		—	—	—	3
Kurum yöneticileri		3	5	—	—
Sosyal hizmet uzmanları		2	—	25	—
Kurum içi yetiştirme programlarından geçmiş olanlar		2	2	—	1
Diğer meslek elemanları (eğitim ile ilgili olmayan meslekler)		23	16	8	5
Toplam görüş sayısı (*)		73	84	93	30

(*) Bir kişinin belirttiği birden fazla görüş ayrı ayrı değerlendirilmiştir. O nedenle döküm görüş sayısına göre yapılmıştır.

EPH öğrencilerinin, kendi mesleklerinden elemanların yerine kullanılabilir nitelikte gördükleri meslek elemanları “psikolog”lardır. Bu programın öğrencileri tarafından belirtilen görüşlerin % 34.4’ü bu yöndedir. EPH öğrencileri için psikologlardan sonra gelen meslek elemanları “sosyal hizmet uzmanları”dır. Görüşlerin % 2.8’i bu yöndedir.

EYP, EÖD ve EPÖ öğrencilerinin bu denli belirgin bir biçimde belirttikleri meslek sözkonusu değildir.

Tablo 4. Piyasadaki Meslek ve Üniversite Tercihleri İle İlgili Beklentiler

Tercihlerle ilgili beklentiler	Programlara göre dağılım				Üniversitelere göre dağılım	
	EYP	EPO	EPH	EOD	H.U.	A.U.
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	2	1	5	1	4	5
Boğaziçi Üniversitesi	1	1	4	—	3	3
Hacettepe Üniversitesi	1	2	8	—		11
Ankara Üniversitesi	—	—	—	—	—	
Gazi Üniversitesi	2	3	—	—	1	4
Öğrencisi olduğu üniversite ve bölümü	7	6	7	1	5	16
Yalnızca başka bölüm adı belirtenler	4	19	22	6	18	33
Kendi meslekleri ile ilgili olmayan bölüm adı belirtenler	16	13	2	5	11	25
Toplam	33	45	48	13	42	97

Meslekleri ile ilgili işlerde çalışabilecek meslekleri “tüm sosyal bilimlerle ilgili lisans programları”na ve hatta “tüm üniversite mezunları”na dek geniş bir yelpazede görenlerin görüşleri, tüm öğrenci görüşleri içinde çok düşük bir yüzde oluşturmakla birlikte, bu yöndeki görüşlerin en yoğun bir biçimde belirtildiği grup EYP’dir (% 10.9 ve % 5.4).

9. Farklı programların öğrencileri, “sizin mesleğinizle ilgili işler için piyasada hangi meslekten kişiler veya hangi üniversitelerden mezun olmuş kişiler tercih edilmektedir?” sorusunu yanıtlarken birbirlerine benzer görüşler belirtmişlerdir.

Tablo 4'den izlenebileceği gibi, EYP öğrencilerinin yanıtları kendi meslekleri ile ilgili olmayan bölümlerde yoğunlaşmıştır (% 43.4). EPH öğrencileri için de bu yanıt ağırlık taşımakla birlikte (% 28.8), en çok gözlenen yanıt kendi kayıtlı oldukları program dışında kalan lisans programlarını belirtmeleri biçiminde ortaya çıkmıştır (% 42.2).

Öğrencisi oldukları bölüm veya üniversiteyi belirtenlerin yüzdesi EYP öğrencileri için % 21.2, EPÖ öğrencileri için % 13.3 ve EPH öğrencileri için % 14.5'tir. EÖD öğrencilerinden yalnızca 1'i (% 7.6) bu yanıtı vermiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kişilerin hangi amaçla ya da hangi nedenlerle eğitim talep ettikleri, onların eğitim harcamalarını yatırım veya tüketim harcaması olarak görmeleri ile ilişkili olarak yorumlanır. Araştırmada, üniversite öğrenimi görme nedeni olarak belirtilen seçeneklerden yalnızca "bir meslek sahibi olma ve daha yüksek gelir elde etme" seçeneği, kişinin eğitim için yaptığı harcamaları "yatırım harcamaları" olarak algılama eğilimini göstermektedir. Diğerleri ise bireysel ve toplumsal tüketime dönük, bir başka deyişle, üretim ve gelir elde etme dışında çeşitli yararlar elde etmeğe yönelik eğilimler olarak yorumlanabilir. Bu seçenekler, bilgi toplama aracında "kendini geliştirmek ve çağdaş bir insan olmak", "toplumda prestij (statü) sahibi olmak" ve "çevremi zenginleştirmek ve iyi bir evlilik yapmak" biçiminde yer almıştır.

Böyle yaklaşıldığında, öğrencilerin % 37.5'inin yaptıkları eğitim harcamalarını bir "yatırım harcaması" olarak algıladıkları belirtilebilir. Fakat, işin niteliği konusundaki beklentilerle ilgili bulgular, üniversite öğrenimi görme nedenini "kendimi geliştirmek ve çağdaş bir insan olmak" biçiminde belirten öğrencilerin % 45.8'inin işin niteliği ile ilgili beklentilerini "mesleğimle ilgili bir iş" biçiminde ifade ettikleri yönündedir. Bu grup, aynı zamanda, işin niteliği konusunda kendi işini kurma yönünde beklentileri en yüksek oranda belirtmiş olan grup olmuştur. Bu durum, öğrencilerin çağdaş insan olmayı ve kendini geliştirmeyi, gelişen teknoloji ve iş yaşamı ile de ilişkili olarak algılamış olabilecekleri izlenimi vermektedir.

İş arama süresi ile ilgili bulgular, öğrencilerin çoğunluğunun (% 69.5'inin) iyimser olduğunu göstermektedir. Fakat iş arama süresi ile

İlgili beklentiler, işin niteliğine ilişkin beklentilerle birlikte düşünüldüğünde durum değişmektedir. Kendi meslekleri ile ilgili bir iş bulma veya kurma beklentisi içinde olanların % 62.1'inin iş arama süresi açısından düşük beklentiye sahip oldukları gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin piyasada mesleklerine duyulan gereksinimi düşük düzeyde algıladıkları anlamını taşımaktadır. Bu nedenle öğrencilerin çoğunluğunun bir yıldan kısa bir sürede iş bulabileceklerini ummalarının, piyasada mesleklerine duyulan gereksinimi yüksek olarak algılamalarından kaynaklanmadığı düşünülmekte, bu ise gerçekçi bir beklenti olarak değerlendirilmektedir. Çünkü araştırma kapsamına alınan meslekler, kendilerini piyasaya kabul ettirmeye çalışan, talebi düşük mesleklerdir.

Ayrıca ülkedeki işsizlik oranı da dikkate alınırca, gençlerin, kısa sürede bulabilecekleri ve meslekleriyle ilgili olmayan işlere yönelmeleri doğal görünmektedir. Bu bulgular A.B.D. ve Filipinler'de elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir. Söz konusu paralellik, A.B.D.'de yapılan ve öğrencilerin işin varlığından ve eksikliğinden haberdar oldukları yönündeki bulgular için de söz konusudur. Aradaki farklılık, bu araştırmanın beklentilerle ilgili olması, belirtilen araştırmaların ise piyasada gerçekleşen durumu betimlemesidir.

İşin niteliğine ilişkin beklentilerin öğrencilerin üniversite öğrenimi görme nedenlerine bağlı olarak gösterdiği farklılaşma ilginç sonuçlar vermektedir. Bu konudaki bulgular, öğrencilerin piyasa koşulları ile uyumlu beklentilere sahip olduklarını göstermektedir. Herşeyden önce araştırma kapsamına alınan lisans programlarına devam etmekte olan öğrencilerden "meslek edinmek ve daha yüksek gelir elde etmek" için üniversite öğrenimi görenlerin oranı % 38.8'dir. Bunların ise yalnızca % 37.4'ü işin niteliği ile ilgili beklentilerini "mesleğim ile ilgili bir iş" biçiminde belirtmiştir. Böyle bir görünüm, en azından, anılan lisans programlarına devam etmekte olan öğrencilerin edindikleri meslekten çok, "üniversite öğrenimi görmeyi" istihdam olanakları ile ilişkilendirdikleri biçiminde yorumlanabilir. İşin niteliğine ilişkin beklentilerin, üniversite öğrenimi görme nedenlerine göre farklılaşması ile ilgili diğer bulgular da birarada düşünüldüğünde öğrencilerin mesleklerini çok geniş bir çerçevede algıladıklarını belirtmek olanaklıdır. Bu çerçevede bir anlamda "yalnızca üniversite mezunu olma"ya dek uzanmakta, ama en çok "eğitim bilimleri" mezunu olma konusunda yoğunlaşmaktadır. Öğrencilerin meslekleri ile ikame edilebilir olarak gördükleri meslekler konusundaki bulgular da, burada ele alınan bulgularla paralellik göstermektedir. Belirtilen bu görünümünden en fazla sapan, yani diğerlerine oranla daha fazla

yüzde ile “meslekle ilgili iş” beklentilerinin vurgulandığı ve ikame edilebilir meslekler konusunda da “eğitimsizlik” çerçevesinden ayrılan grup eğitimde psikolojik hizmetler programına devam eden gruptur. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, diğer programların öğrencileri arasında da bazı farklılıklar gözlenmiş olmakla birlikte EPH için gözlenen farklılık daha çarpıcı olmuştur.

Öğrencilerin ancak yarısının meslekleri ile ilgili bir işte çalışabileceklerini ummalarına karşın % 95.8’inin üniversite kazanımlarını işte kullanabileceklerini (farklı ölçülerde olsa da) beklemeleri, bir yandan üniversite kazanımlarını yalnızca mesleksi bilgi ve beceri kapsamında düşünme yanlışlığına düşmemelerinden, diğer yandan da mesleklerini geniş bir çerçevede algulamalarında ileri geldiği belirtilebilir. Eğitimde psikolojik hizmetler öğrencileri için yukarıda belirtilen farklılık, kazanımların kullanımı konusundaki beklentilerde de gözlenmektedir.

Meslekle ilgili işlerin tanımlanmasında gözlenen esneklik yükselme beklentilerine de yansımaktadır. Belli bir işyerinde tecrübe kazandıktan sonra sağlanacak, yani “burada elde edilen kazanımlar yoluyla sağlanacak bir yükselme” beklentisinin, bu konuda en çok gözlenen (% 54.9) beklentiye oluşturması söz konusu yansımayı göstermektedir. Belirtilen yanıtın, en fazla işin niteliği konusunda, “yüksek ücretli bir iş” beklentisine sahip öğrenciler tarafından verilmiş olması bu yorumu güçlendirmektedir.

Görüldüğü gibi istihdam beklentileri çeşitli boyutları ile ele alındığında “işin niteliği” ile ilgili beklentiler odak noktasını oluşturmakta, bu konudaki beklentilere göre diğerleri farklılaşmaktadır. İşin niteliği ile ilgili beklentiler ise, bir yandan öğrencilerin meslekleriyle ilgili işleri hangi kapsamda algıladıklarına, diğer yandan ise piyasadaki işsizlik oranı ve özellikle de kazanılan mesleğe duyulan gereksinimin ne ölçüde algılandığına bağlı olmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları şöyle sıralanabilir:

1. Eğitim Bilimleri ile ilgili lisans programlarına devam etmekte olan son sınıf öğrencileri arasında, bir işte çalışmakta olanların oranı çok düşüktür (% 11.5). Bunların da % 59.2’si mezun olduktan sonra iş arayacaklarını belirtmişlerdir.

2. Öğrenciler, üniversite öğrenimi görme nedeni olarak, en fazla “kendini geliştirme ve çağdaş bir insan olma” (% 52.4) ve “meslek sahibi olma ve daha yüksek gelir elde etme” (% 37.5) seçeneklerini belirtmişlerdir. Bu konudaki yanıtların, yaş, cinsiyet, kayıtlı olunan lisans programı ve üniversitelere göre farklılaşmadığı gözlenmiştir.

3. Hacettepe ve Ankara Üniversitelerinin “eğitim bilimleri” ile ilgili lisans programlarına devam etmekte olan öğrencilerin iş arama süresi ile ilgili beklentileri, çoğunlukla, 1 yıldan kısa bir süreyi kapsamaktadır. Ancak bunun, öğrencilerin, mesleklerine piyasada duyulan gereksinimi yüksek olarak algıladıkları biçiminde yorumlanmaması gerekmektedir. Tersine, öğrenciler bulabilecekleri işin niteliği ve bu nitelikle ilgili iş arama süresi konusunda gerçekçi beklentilere sahiptir.

4. İş arama süreleri”, “üniversite kazanımlarını kullanma derecesi” ve “yükseltme” ile ilgili beklentilerin, öğrencilerin “işin niteliğine ilişkin beklentileri”ne göre farklılaştığı görülmüştür. Bu farklılaşma beklentilerde iyimser ve kötümser eğilimler açısından paralellik göstermektedir.

5. Öğrencilerin işin niteliği ile ilgili beklentileri, meslekleri ile ilgili bir işten çok, yüksek ücretli, severek yapabilecekleri türden, ...vb. işler yönündedir. Bu beklentiler, işsizlik oranının yüksek olduğu koşullarda ve piyasa talebi düşük olan mesleklere yetiştirilen kişiler için gerçekçi beklentilerdir.

6. Araştırma kapsamına alınan lisans programına devam etmekte olan öğrencilerin ancak % 38.8’inin bir meslek edinmek ve daha yüksek gelir elde etmek amacıyla yüksek öğrenim talep ettikleri ve bunların da çok düşük bir oranının meslekleri ile ilgili bir işte çalışacakları yönünde beklentiye sahip olmaları, söz konusu programlara devam etmekte olan öğrencilerin, öğrenim görmekte oldukları eğitim bilimleri programlarında elde ettikleri bilgi, beceri ve diğer kazanımların piyasadaki kullanım alanını çok geniş algıladıkları biçiminde yorumlanabilir. Öğrencilerin % 95.8 gibi çok büyük bir yüzdesinin üniversite kazanımlarını işte kullanabilecekleri beklentisine sahip olmaları bu yorumu destekleyici bir bulgudur.

7. Öğrenciler mesleklerini daha çok “eğitimcilik” çerçevesinde algılamaktadırlar. Eğitimde psikolojik hizmetler programlarına devam etmekte olan öğrenciler, bu konuda diğerlerinden farklılaşmakta ve mesleklerini psikologlar ve psikoloji ağırlıklı eğitim görmüş diğer meslek elemanları ile ortak bir çerçevede algılamaktadırlar.

8. Öğrencilerin genellikle yükselme beklentilerini “piyasada tecrübe kazanma”ya dayalı olarak oluşturmuş oldukları anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Hacettepe ve Ankara Üniversitesine bağlı "eğitim bilimleri" alanındaki lisans programlarının öğrencileri, piyasada var olan koşullara paralel, gerçekçi beklentilere sahiptirler. Böyle bir durum, onların piyasada üniversite mezunlarına uygun veya genelde eğitimle ilişkili işlerde çalışma olanağı bulduklarında, iş ortamı için pek de sorun yaratmayacak bir işgören grubu oluşturacakları düşüncesi yaratmaktadır. Özellikle iş ortamındaki yönlendirmeler ile yeni beceriler kazanma ve yeni işleri benimseme konusunda istekli olmaları, bu elemanları istihdam edecek iş yerleri için avantaj olarak görülebilir.

KAYNAKLAR

- Camp, Paul R. "The Under-Utilization of the Highly Educated", *Journal of College Placement*. Spring 1976, pp. 30-33.
- D.İ.E. Cep Yılığ, 1988.
- Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985.
- Erden, Münevver. "H.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğrencilerinin Meslekleri ile ilgili Beklentileri", Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması, Ankara, 1989.
- Hesapçıoğlu, Muhsin. "Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdam ve İşsizlik", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt 19, Sayı 1-2, 1986, ss. 161-162.
- Hinchliffe, J.K. (Ed. George Psacharopoulos). "Education and the Labor Market", *Economics of Education Research and Studies*. Oxford: Pergamon Press, 1987, pp. 141-146.
- Kepek, Yakup. *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Teori Yayınları, Üçüncü Baskı, Şubat 1987.
- Kurtuluş, Kemal. *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul Üniversitesi Yay. No. 2146, İşletme Fakültesi Yay. No. 54, İstanbul, 1976.
- Küçükahmet, Leyla. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Mezunları İzleme Araştırması*. A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. No. 145, Ankara, 1985.
- McMahon, W.W. (Ed. George Psacharopoulos). "Student Labor Market Expectation", *Economics of Education, Research and Studies*. Oxford: Pergamon Press, 1987, pp. 182 - 187.
- Rosen, S. (Ed. George Psacharopoulos). "Job Information and Education", *Economics of Education, Research and Studies*. Oxford: Pergamon, Press., 1987, pp. 179 - 182.
- Sanyal, B.C. (Ed. George Psacharopoulos). "Graduate Unemployment and Education", *Economics of Education, Research and Studies*. Oxford: Pergamon Press., 1987, pp. 172 - 179.
- TOBB. *İktisadi Rapor* 1989. Ankara 1989.